

GIÁ TRỊ HÌNH ẢNH MINH HỌA TRONG SÁCH GIÁO KHOA MỸ THUẬT

I PHẠM DUY ANH

Email: maianh7tam@gmail.com

Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam

THE VALUE OF ILLUSTRATIONS IN FINE ARTS TEXTBOOKS

TÓM TẮT ↔ ABSTRACT

Việc sử dụng hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa không chỉ để làm đẹp mà chúng là công cụ nâng cao nội dung viết của cuốn sách. Hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa rất đa dạng, từ di sản mỹ thuật qua các thời kỳ cho đến những tác phẩm mỹ thuật trong nước và thế giới. Điều này giúp cho những giá trị thẩm mỹ của các thời đại được trao truyền cho các thế hệ học sinh. Những giá trị này được thể hiện, cụ thể qua hình ảnh minh họa như thế nào sẽ được làm rõ hơn trong bài viết này...

The use of illustrations in textbooks is not just for beauty, but they are a tool to enhance the written content of the book. Illustrations in textbooks are very diverse, from artistic heritage through the ages to domestic and world art works. This helps the aesthetic values of the ages to be transmitted to generations of students. How these values are expressed, specifically through illustrations, will be made clearer in this article...

Từ khóa: Hình ảnh minh họa, sách giáo khoa mỹ thuật, giá trị thẩm mỹ

Keywords: Illustrations; Art textbooks; Aesthetic values

1. Mở đầu

Theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, môn Mỹ thuật lần đầu tiên có sách giáo khoa ở cả 12 lớp. Với đặc thù là môn học thuộc lĩnh vực nghệ thuật thị giác nên hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa Mỹ thuật có những đặc điểm và giá trị riêng biệt, không chỉ đáp ứng được tính giáo dục, văn hóa, nghệ thuật mà còn phù hợp với nhận thức của học sinh ở mỗi lớp học. Với hàng trăm hình ảnh minh họa được sử dụng trong sách giáo khoa Mỹ thuật, nhiều giá trị văn hóa, nghệ thuật của nhiều giai đoạn lịch sử, thế hệ, vùng văn hóa được trao truyền đến các thế hệ học sinh và điều đó giúp cho dòng chảy văn hóa, nghệ thuật được liền mạch, góp phần giúp học sinh sinh hiểu biết về những nền văn minh của nhân loại ở góc độ di sản văn hóa, nghệ thuật.

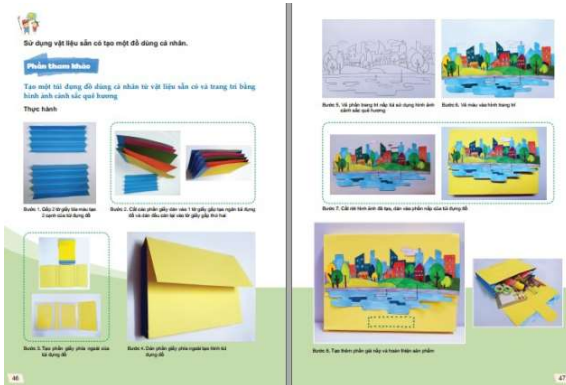
2. Hình ảnh minh họa và vai trò trong sách giáo khoa mỹ thuật

Hình ảnh là thứ tác động trực tiếp đến não bộ, quyết định ấn tượng ban đầu đến tri nhận thông tin. Hình ảnh minh họa là sự trình bày hoặc mô tả trực quan về một khái niệm, ý tưởng hoặc chủ đề, thường được tạo ra bằng cách sử dụng các kỹ thuật thực hiện khác nhau như vẽ, kỹ thuật số, để truyền đạt thông điệp hoặc nâng cao sự hiểu biết liên quan. Việc sử dụng hình ảnh minh họa làm rõ hơn cho việc diễn giải nội dung, truyền tải ý nghĩa, tăng tính trực quan và cùng với phần chữ trong văn bản để giúp người đọc hiểu rõ hơn so với chỉ thuần túy là lời mô tả. Sự kết hợp giữa hình ảnh minh họa và văn bản có thể giúp người đọc phát triển sự hiểu biết sâu sắc hơn về chủ đề, đó là lý

do tại sao hình ảnh minh họa đặc biệt phổ biến trong sách giáo khoa. Với đặc điểm như vậy, hình minh họa trong sách giáo khoa mỹ thuật có vị trí quan trọng giúp truyền tải nội dung biên soạn đến với học sinh một cách hiệu quả, cũng như là một kênh quan trọng làm bài học trong sách trở nên sinh động, dễ hiểu. Trong sách giáo khoa mỹ thuật, hình ảnh minh họa có 2 hình thức biểu hiện chính (việc phân định chỉ mang tính chất tương đối): Một là hình ảnh hóa nội dung. Đây là cách sử dụng hình ảnh để truyền tải nội dung thông tin. Theo đó, hình ảnh minh họa sử dụng phải rõ ràng, tường minh để giúp học sinh dễ dàng nhận biết được đơn vị kiến thức của bài học. Những hình ảnh minh họa này thường là những di sản mỹ thuật, tác phẩm mỹ thuật tiêu biểu qua các thời kỳ, đại diện một số phong cách, trường phái mỹ thuật... có vai trò chính, cùng với đó là phần chữ có tính định hướng để tổ chức các hoạt động thường thức, phân tích,... Hai là chú giải, làm rõ hơn cho nội dung trong bài học. Đặc điểm của mỹ thuật chính là các yếu tố tạo hình như chấm, nét, hình, màu,... nên việc sử dụng hình ảnh để tăng tính trực quan cho nội dung bài học. Hình ảnh minh họa ở hình thức biểu hiện này thường là dạng biểu đồ, đồ thị hay những hình ảnh từ cuộc sống để làm rõ hơn nội dung muốn phản ánh trong bài học. Những hình ảnh minh họa dạng này giúp bài học trở nên sinh động hơn, tạo sự hấp dẫn, phù hợp với đối tượng học sinh bởi giúp hỗ trợ giải thích những nội dung mới, chưa có đối với kinh nghiệm của học sinh. Như vậy, đối với môn mỹ thuật, hình ảnh minh họa có ý nghĩa quan trọng, thể hiện ở một số phương diện sau:

EDUCATION

- Thu hút sự chú ý của người đọc
- Cung cấp thông tin
- Diễn giải rõ hơn thông tin



Hình 1: Trang sách giáo khoa Mỹ thuật lớp 5, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống
Nguồn: Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam

3. Hình minh họa trong sách giáo khoa Mỹ thuật

3.1. Sách giáo khoa Mỹ thuật giai đoạn giáo dục cơ bản

Theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, môn Mỹ thuật là môn học bắt buộc ở giai đoạn giáo dục cơ bản có thời lượng 35 tiết ở cấp Tiểu học và cấp Trung học cơ sở.

Ở cấp Tiểu học, môn Mỹ thuật có định hướng về các chủ đề là: Thiên nhiên, con người, gia đình, nhà trường, xã hội, quê hương, đất nước và thế giới. Như vậy, hình minh họa trong sách giáo khoa Mỹ thuật ở cấp học này khá phong phú và góp phần định hướng cho học sinh quan sát, tri nhận kiến thức thông qua hình ảnh ở nhiều phương diện của cuộc sống. Những hình ảnh minh họa ở cấp học này có 4 dạng là: Hình vẽ, ảnh chụp thực tế, hình ảnh tác phẩm mỹ thuật và hình ảnh sản phẩm mỹ thuật. Trong đó, (1) Hình minh họa là hình vẽ bao gồm những hình được họa sĩ minh họa thực hiện trên các phần mềm đồ họa chuyên dụng, nhằm mô phỏng các hoạt động của học sinh, nhằm gợi ý về hình thức tổ chức hoạt động trong lớp. Ở những lớp đầu cấp như lớp 1, 2, loại hình dạng này sẽ nhiều hơn các lớp cuối cấp nhằm giúp học sinh làm quen với hoạt động học trên lớp. (2) Hình minh họa là ảnh chụp thực tế gồm những hình ảnh được chụp từ cuộc sống theo các chủ đề như: thiên nhiên, con người, gia đình, nhà trường, xã hội, quê hương,... Hình minh họa dạng ảnh giúp học sinh tăng khả năng quan sát, liên tưởng và hứng thú với môn học khi kết nối về đẹp, chất liệu từ cuộc sống trong việc xây dựng ý tưởng, thực hành, sáng tạo sản phẩm mỹ thuật. (3) Hình minh họa là hình ảnh tác phẩm mỹ thuật gồm những di sản mỹ thuật ở các thể loại như: điêu khắc, hội họa, đồ họa tranh in,... của các nghệ sĩ qua nhiều thời kỳ khác nhau. Những hình minh họa này nhằm tăng tính trực quan, giúp học sinh hiểu, biết và góp

phần hình thành năng lực nhận thức thẩm mỹ, thông qua hoạt động thực hành mỹ thuật. (4) Hình minh họa là sản phẩm mỹ thuật gồm hình ảnh các sản phẩm được học sinh thực hiện phù hợp với nội dung, đơn vị kiến thức ở mỗi chủ đề. Những hình ảnh này góp phần giúp học sinh có thêm sự tham khảo trong việc thực hành, sáng tạo sản phẩm mỹ thuật theo tư duy, cách tiếp cận của lứa tuổi.

Lớp	Hình minh họa			
	Hình vẽ	Ảnh chụp thực tế	Hình ảnh tác phẩm mỹ thuật	Hình ảnh sản phẩm mỹ thuật
1	14	99	4	61
2	20	44	22	65
3	21	57	11	100
4	1	23	26	72
5	1	15	30	58

Bảng 1: Hình minh họa sử dụng trong sách giáo khoa Mỹ thuật cấp Tiểu học, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống

Ở cấp Trung học cơ sở, môn Mỹ thuật có định hướng chủ đề về văn hóa, xã hội cũng như phân định 3 lĩnh vực liên quan đến mỹ thuật ứng dụng là thiết kế thời trang, thiết kế đồ họa và thiết kế công nghiệp. Hình minh họa được sử dụng lúc này gắn với quy trình thể hiện, hình ảnh hóa nội dung, nhằm góp phần giúp học sinh nâng cao tính tự học để thực hành, sáng tạo sản phẩm mỹ thuật theo nhiệm vụ học tập ở mỗi bài học. Nhiều hình minh họa trong sách giới thiệu về di sản văn hóa của Việt Nam và thế giới phù hợp với định hướng chủ đề ở cấp học này. Để phù hợp với lứa tuổi nên số lượng hình vẽ và ảnh chụp thực tế trong sách giáo khoa Mỹ thuật ở cấp học này có xu hướng giảm đi để tăng kênh chữ, nhằm cung cấp kiến thức phù hợp với mục tiêu đặt ra ở cấp học này.

Lớp	Hình minh họa			
	Hình vẽ	Ảnh chụp thực tế	Hình ảnh tác phẩm mỹ thuật	Hình ảnh sản phẩm mỹ thuật
1	14	99	4	61
2	20	44	22	65
3	21	57	11	100
4	1	23	26	72
5	1	15	30	58

Bảng 2: Hình minh họa sử dụng trong sách giáo khoa Mỹ thuật cấp Trung học cơ sở, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống

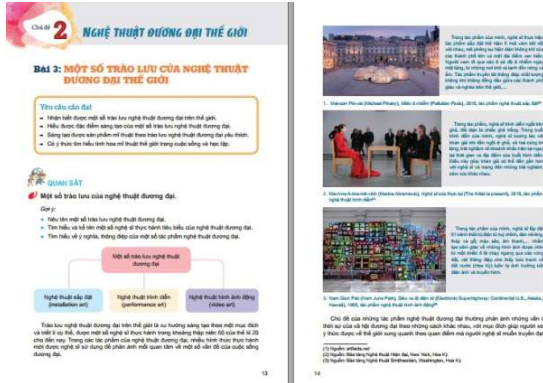
3.2. Sách giáo khoa Mỹ thuật giai đoạn giáo dục định hướng nghề nghiệp

Lần đầu tiên trong Chương trình Giáo dục phổ thông, môn Mỹ thuật xuất hiện và có sách giáo khoa ở cấp Trung học phổ thông, với 10 nội dung giáo dục (Hội họa; Điêu khắc; Đồ họa (tranh in); Lý luận và Lịch sử mỹ thuật; Thiết kế đồ họa; Thiết kế công nghiệp; Thiết kế thời trang; Thiết kế mỹ thuật đa phương tiện; Thiết kế mỹ thuật sân khấu, điện ảnh; Kiến trúc) và Chuyên đề học tập. Hình minh họa trong sách giáo khoa Mỹ thuật cấp Trung học phổ thông có tính chất minh họa, làm rõ cho nội dung biên soạn. Căn cứ vào mỗi nội dung giáo dục, hình minh họa có đặc điểm riêng. Ví dụ với những cuốn sách giáo khoa liên quan đến lĩnh vực mỹ thuật tạo hình thì sử dụng nhiều hình minh họa là hình ảnh tác phẩm mỹ thuật; những cuốn

EDUCATION

sách giáo khoa liên quan đến lĩnh vực mỹ thuật ứng dụng sẽ sử dụng nhiều hình ảnh sản phẩm thiết kế,... điều này nhằm thể hiện làm rõ hơn về nội dung biên soạn.

4. Một số bàn luận liên quan đến hình ảnh minh họa sử dụng trong sách giáo khoa mỹ thuật



Hình 2: Trang sách giáo khoa Mỹ thuật lớp 9, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống! Nguồn: Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam

- Đối với thẩm mỹ xã hội

Mọi người có xu hướng nhớ hình ảnh nhiều hơn chữ viết. Hình ảnh minh họa tạo nên sự thú vị để có thể thu hút người đọc trong cuốn sách. Với lợi thế này, thông tin đưa vào trong sách giáo khoa mỹ thuật được chọn lọc, rõ ràng giúp học sinh có được những hiểu biết đúng đắn, vẻ đẹp thẩm mỹ của các đối tượng gắn với mỗi bài học theo quy luật cái đẹp. Những hình ảnh đẹp từ cuộc sống gắn với các định hướng chủ đề như thiên nhiên, con người, gia đình, quê hương, đất nước,... giúp học sinh hình thành thế giới quan lành mạnh, hướng đến các giá trị nhân văn, hành vi ứng xử phù hợp trong cuộc sống, qua đó góp phần giúp học sinh nhận biết được cái đẹp – cái xấu; biết lên án, phê phán những hành vi chưa đúng mực, gây ảnh hưởng đến môi trường sống; có ý thức bảo vệ thiên nhiên,... và từng bước kiến tạo sự phát triển toàn diện và hài hòa nhân cách của học sinh theo đúng mục tiêu đặt ra của Chương trình giáo dục (tình cảm thẩm mỹ, thị hiếu thẩm mỹ, năng lực thẩm mỹ). Cùng với đó, thông qua sự đa dạng của các tác phẩm mỹ thuật trong sách giáo khoa mỹ thuật, học sinh được tiếp cận, biết đến nhiều trường phái, phong cách khác nhau. Học sinh được tìm hiểu đến giá trị thẩm mỹ của các tác phẩm mỹ thuật theo những hệ quy chiếu khác nhau (theo quan điểm sáng tạo, phong cách, chất liệu tạo hình,... của nghệ sĩ). Điều này giúp học sinh không còn bị nhìn nhận, đánh giá tác phẩm mỹ thuật theo cách phiến diện, mặc định cái đẹp theo một “chuẩn” duy nhất. Điều này rất quan trọng bởi hội nhập trong văn hóa và nghệ thuật là xu hướng tất yếu trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay và dẫn đến sự đa dạng trong thực hành mỹ thuật bằng nhiều hình thức khác nhau từ vẽ, in ấn, kỹ họa, nhiếp ảnh, video, sắp đặt, sử dụng

các đồ vật có sẵn,... cũng như lĩnh vực mỹ thuật tạo hình không còn bó gọn trong phạm vi hội họa hay điêu khắc mà mở rộng sang hình thức nghệ thuật mới như sắp đặt, nghệ thuật trình diễn, body art, video art,... Do đó, những hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa mỹ thuật là con đường cập nhật nhanh nhất và phổ biến đến thế hệ trẻ để góp phần nâng cao năng lực thẩm mỹ, tạo ra thế hệ công chúng nghệ thuật biết, hiểu đến những đổi thay, đáp ứng được sự đa dạng trong lĩnh vực mỹ thuật theo đúng bản chất của loại hình nghệ thuật này.

- Đối với hoạt động chuyên ngành

Mỹ thuật là loại hình nghệ thuật có ảnh hưởng rộng và tác động mạnh mẽ đối với nhận thức, hình thành tư duy thẩm mỹ, môi trường thẩm mỹ của toàn xã hội. Trong giai đoạn trước, phương diện hoạt động sáng tác, giới thiệu tác giả/ tác phẩm và nhu cầu thường thức mỹ thuật của công chúng vẫn chủ yếu tập trung ở vài thành phố lớn, gắn liền với hệ thống bảo tàng, phòng tranh nên từ hoạt động của nghệ sĩ cho đến thế hệ công chúng ở vùng sâu, vùng xa còn hạn chế. Chính vì thế, nhiều sự thay đổi về chất liệu tạo hình, bút pháp, tư tưởng trong sáng tác, một số vấn đề đương đại được đề cập nhiều trong các tác phẩm mỹ thuật như: văn hóa, truyền thống, bản sắc, thân phận, quyền lực, môi trường,... chưa được cập nhật trên diện rộng và được xem là khoảng trống ở nhiều địa phương. Ý thức được điều này nên việc lựa chọn hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa tính đến yếu tố chuyên ngành, đã góp phần giúp học sinh và người đọc có bức tranh tổng thể về đời sống mỹ thuật của thời đại. Thông qua một số bài học liên quan đến lịch sử mỹ thuật, học sinh biết, hiểu cơ bản về những sự đổi thay của lĩnh vực mỹ thuật, cũng như sự đa dạng của lĩnh vực này, từ mỹ thuật tạo hình cho đến mỹ thuật ứng dụng,... và sự kết nối, gắn gũi của lĩnh vực này trong đời xã hội. Điều này góp phần hình thành nên công chúng nghệ thuật phù hợp với thời đại, tạo động lực thúc đẩy cho hoạt động chuyên ngành trở nên phong phú và mở rộng hơn về hình thức và đối tượng tham gia.



Hình 3: Trang sách giáo khoa Mỹ thuật lớp 9, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống! Nguồn: Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam

EDUCATION

- Góp phần bảo tồn, quảng bá giá trị văn hóa, nghệ thuật trong đời sống đương đại



Hình 4: Trang sách giáo khoa Mỹ thuật lớp 12 – Kiến trúc, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống
 Nguồn: Nhà xuất bản Giáo dục Việt Nam

Đây được xem một giá trị có tính đại chúng hơn của hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa. Theo định hướng về văn hóa trong Chương trình môn học nên trong sách giáo khoa mỹ thuật sử dụng rất nhiều hình ảnh về các loại hình nghệ thuật truyền thống, di sản mỹ thuật, tác phẩm mỹ thuật. Hình ảnh các di sản mỹ thuật từ thời kỳ tiền sử, cổ đại, trung đại, hiện đại được giới thiệu để thấy được vẻ đẹp tạo hình của các thể hệ cha ông, các thế hệ sau này tự hào về những sáng tạo trong dòng chảy mỹ thuật từ quá khứ đến hiện tại. Hình ảnh tác phẩm mỹ thuật trong sách giáo khoa được giới thiệu như là sự tôn vinh các thể hệ nghệ sĩ đã có những đóng góp, cống hiến cho một nền mỹ thuật Việt Nam tiên tiến, đậm đà bản sắc. Hiện nay, sách giáo khoa mỹ thuật – bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống sử dụng hàng trăm hình ảnh là hiện vật, tác phẩm mỹ thuật của nhiều thể hệ họa sĩ, nhà điêu khắc, nghệ nhân, nhà thiết kế,... trong lĩnh vực mỹ thuật được sưu tầm và bảo quản tại bảo tàng Lịch sử Quốc gia, bảo tàng Mỹ thuật Việt Nam,... cũng như của nhiều bảo tàng khác trên thế giới. Thậm chí, nhiều hình ảnh về danh lam, thắng cảnh, di tích tiêu biểu trên cả nước được giới thiệu trong sách giáo khoa mỹ thuật như đình Trà Cổ ở tỉnh Quảng Ninh, di tích Văn Miếu – Quốc Tử Giám ở thủ đô Hà Nội, di tích Phú Văn Lâu ở tỉnh Thừa Thiên Huế cho đến những ngôi nhà cộng đồng của người Cơ-tu ở thành phố Đà Nẵng, chùa Cầu ở tỉnh Quảng Nam, tháp Nhạn ở tỉnh Phú Yên, chùa của cộng đồng người Khơ-me ở tỉnh Sóc Trăng, chợ nổi Cái Răng ở thành phố Cần Thơ,... góp phần không nhỏ giới thiệu về đẹp, sự đa dạng văn hóa vùng, miền của cả nước. Trong sách giáo khoa mỹ thuật cũng giới thiệu nhiều hình ảnh liên quan đến nghệ thuật truyền thống như: hát Then, hát Xoan, dân ca Quan họ Bắc Ninh, Chèo, Tuồng, Ca Trù, Đờn ca tài tử, không gian văn hóa công chiêng Tây Nguyên,... Rõ ràng, những hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa mỹ thuật được

xem là một phương thức hữu hiệu để quảng bá giá trị văn hóa, nghệ thuật dân tộc một cách sâu rộng đến với nhiều thế hệ, đặc biệt là thế hệ trẻ, góp phần bảo tồn và phát huy giá trị trong đời sống. Thông qua các hình ảnh minh họa có tính định hướng, tùy vào điều kiện của mỗi địa phương, rất nhiều di sản, nghệ thuật truyền thống được giáo viên giới thiệu với học sinh, nhằm kết nối kiến thức trong mỗi bài học với cuộc sống một cách chân thực, phù hợp với mỗi địa phương. Qua đó, học sinh không chỉ hình thành được năng lực mỹ thuật gắn liền với những yếu tố/ nguyên lý tạo hình đặc trưng của môn Mỹ thuật mà thông qua đó có hiểu biết đúng, đủ về những giá trị truyền thống của nghệ thuật dân tộc và tinh hoa văn hóa nhân loại.

5. Kết luận

Trong bối cảnh hội nhập hiện nay, cùng với sự bùng nổ của công nghệ thông tin và truyền thông, ngày càng xuất hiện nhiều luồng thị hiếu thẩm mỹ khác nhau. Việc định hướng, giáo dục thẩm mỹ cho học sinh ngay từ những cấp học đầu tiên giúp học sinh hình thành, nâng cao thị hiếu thẩm mỹ và thể hiện cụ thể thông qua cách nghĩ, ăn mặc, cảm thụ thẩm mỹ, ngôn ngữ, hành vi giao tiếp,... Do đó, hình minh họa trong sách giáo khoa nói chung và sách giáo khoa Mỹ thuật đã trở thành một cách thức hữu dụng nhất để làm rõ và truyền tải nội dung. Về cơ bản, hình minh họa trong sách giáo khoa Mỹ thuật đã thể hiện vai trò tích cực trong việc góp phần nâng cao chất lượng thẩm mỹ và giáo dục, vô cùng ích dụng trong việc truyền tải kiến thức, góp phần truyền tải những nét đẹp văn hóa, nghệ thuật để nâng cao nhận thức, hình thành năng lực mỹ thuật theo đúng mục tiêu của Chương trình Giáo dục phổ thông đặt ra. Chính vì vậy, việc sử dụng hình ảnh minh họa trong sách giáo khoa nói chung và sách giáo khoa Mỹ thuật có ý nghĩa giáo dục, nhân văn và phù hợp với tâm lý, nhận thức đương thời bởi chính từ những bài học đầu đời, những hình ảnh minh họa đẹp, có ý nghĩa sẽ để lại dấu ấn lâu dài, bền chặt của nhiều thế hệ học sinh hôm nay và mai sau.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nhiều tác giả (2020 – 2024), *Sách giáo khoa mỹ thuật 12 lớp, bộ sách Kết nối tri thức với cuộc sống*, Nxb Giáo dục Việt Nam
2. Sam Phillips (2021), *ISMS - Hiểu Về Nghệ Thuật Hiện Đại*, Nxb Thế giới, Hà Nội
3. Willemien Brand (2023), *Tư duy hình ảnh*, Nxb Hồng Đức, Hà Nội
4. Wasserman, Krystyna (2006), *Rud The Book as Art: Artists' Books from the National Museum of Women in the Arts*, Princeton Architectural Press, USA, ISBN 13: 9781568986098
5. Jayson Paterson (2017), *Visual Arts - Oxford Ib Diploma Programme*, Oxford University Press, USA, ISBN: 9780198377917